

схильні передусім ті студенти, які активно використовують різні канали для отримання нових повідомлень, особливо ЗМІ. На наш погляд, це призводить до того, що вони переживають ту або іншу подію багатократно через те, що інформація про неї надходить із різних джерел, а потім ще й обговорюється в їхньому соціальному оточенні. Оскільки в обговоренні нового повідомлення беруть участь різні люди, особливо ті, які становлять близьке оточення людини, в учасників обговорення виникає емоційне зараження, формується спільна оцінка події, знижується критичність до нової інформації. Як наслідок, такі студенти стають більш сприйнятливими до того, що їм пропонують ЗМІ. Враховуючи те, що новини зі ЗМІ сприймаються студентами переважно як загрози за своїм змістом, закономірно, що їх осмислення супроводжується станом тривоги і підвищенням відчуття небезпеки. А якщо людина схильна реагувати тривогою на широке коло життєвих ситуацій, то тоді стан тривоги підсилюватиметься, а відчуття небезпеки підвищуватиметься. Враховуючи складність проблеми впливу ЗМІ на психологічну безпеку особистості, перспективою подальших досліджень може стати більш ґрунтовний пошук тих психологічних змінних, які опосередковують реагування людини на новини зі ЗМІ і які можуть позначитися на почутті захищеності особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баева И.А., Баев Н.Н. Психологические ресурсы защищенности студентов как показатель психологической безопасности личности. *Электронный журнал*

нал «Психологическая наука и образование». 2013. № 1. С. 1–9. URL: http://psyedu.ru/files/articles/psyedu_ru_2013_1_3231.pdf (дата звернення: 04.12.2018).

2. Бубнова О.В., Куликова О.В. Психологическая безопасность личности как условие социальной адаптации молодых специалистов. *Современные проблемы науки и образования*. 2015. № 1-1. URL: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=17777> (дата звернення: 04.12.2018).

3. Вербина Г.Г. Психологическая безопасность личности. *Вестник Чувашского университета*. 2013. № 4. С. 196–202. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/psihologicheskaya-bezopasnost-lichnosti> (дата звернення: 04.12.2018).

4. Психология безопасности : учебное пособие для академического бакалавриата / А.И. Донцов, Ю.П. Зинченко, О.Ю. Зотова, Е.Б. Перельгина. Москва, 2015. 276 с. URL: <http://static.my-shop.ru/product/pdf/194/1934475.pdf> (дата звернення: 04.12.2018).

5. Зинченко Ю.П., Шайгерова Л.А., Шилко Р.С. Психологическая безопасность личности и общества в современном информационном пространстве. *Национальный психологический журнал*. 2011. № 2. С. 48–59. URL: http://www.npsyj.ru/pdf/npj_no06_2011/npj_no06_2011_48-59.pdf (дата звернення: 04.12.2018).

6. Зинченко Ю.П. Психология безопасности как социально-системное явление. *Вестник Московского университета. Серия 14 «Психология»*. 2011. № 4. С. 4–11.

7. Медіа-травма в умовах інформаційної війни: психологічний і педагогічний аспекти : матеріали I Всеукраїнської наукової конференції, м. Київ, 20–21 червня 2017 р. URL: <http://mediaosvita.org.ua/book/materialy-vseukrayinskoyi-naukovo-praktychnoyi-konferentsiyi-mediatravma-v-umovah-informatsijnoyi-vijny-psyhologichnyj-ta-pedagogichnyj-aspekty/> (дата звернення: 04.12.2018).

8. Харрис Р. Психология массовых коммуникаций. Санкт-Петербург, 2002. 448 с.

УДК 159.9:316.6

DOI 10.32999/ksu2312-3206/2019-1-42

ДИНАМІКА МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВО-БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ У ЗОНІ ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ

Ніколаєнко С.О., к. психол. н.,
доцент кафедри психології

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

Василенко О.О., магістр з психології, капітан

Служба психологічного забезпечення військової частини
Національної гвардії України

У статті визначено сутність міжособистісних стосунків. Обґрунтовано значення проблеми динаміки міжособистісних стосунків у військових підрозділах у бойових умовах. За допомогою соціометричного опитування емпірично досліджено особливості динаміки міжособистісних стосунків у військових підрозділах під час виконання службово-бойових завдань у зоні проведення ООС (Операції Об'єднаних сил).

Ключові слова: міжособистісні стосунки, соціометричне опитування, динаміка міжособистісних стосунків військовослужбовців у бойових умовах.



Николаенко С.А., Василенко А.А. ДИНАМИКА МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ ВО ВРЕМЯ ВЫПОЛНЕНИЯ СЛУЖЕБНО-БОЕВЫХ ЗАДАНИЙ В ЗОНЕ ПРОВЕДЕНИЯ ОПЕРАЦИИ ОБЪЕДИНЕННЫХ СИЛ

В статье определена сущность межличностных отношений. Обосновано значение проблемы динамики межличностных отношений в воинских подразделениях в боевых условиях. С помощью социометрического опроса эмпирически исследованы особенности динамики межличностных отношений в военных подразделениях при выполнении служебно-боевых задач в зоне проведения ООС (Операции Объединенных сил).

Ключевые слова: межличностные отношения, социометрический опрос, динамика межличностных отношений военнослужащих в боевых условиях.

Nikolaienko S.O., Vasilenko O.O. DYNAMICS OF INTERPERSONAL RELATIONS IN MILITARY UNITS IN THE PERFORMANCE OF SERVICE AND COMBAT TASKS IN THE AREA OF THE UFO (UNITED FORCES OPERATION)

We made our research in one of the current contractual units of the National Guard of Ukraine, which during long trips to the East of Ukraine, performs service and combat tasks with an increased level of danger to life in the zone of the United Forces Operation (UFO). The purpose of the study was to identify the dynamics of interpersonal relations between servicemen when they perform the above-mentioned service and combat missions.

Our study showed that during performing dangerous service-combat tasks, positive interpersonal relations in a military unit are formed at an accelerated pace, which leads to a significant improvement in the psychological climate and an increase of its combat coordination.

In the unit under study, substantial growth and stabilization of the number of positive sociometric elections and individual sociometric statuses was observed only after the third mission of troopers to the zone of the United Forces Operation. This indicates that a trooper gains his personal status in a military unit that participates in actual combat, mainly through the qualitative fulfillment of his military duty, as well as due to his personal qualities, which he demonstrates in conditions of a real threat to his life and health.

All above-mentioned, allows us to conclude that the dynamics of the development of interpersonal relations in military units are mediated by the values, goals and content of military activities. The fulfillment of a long and dangerous combat mission, the experience of all the hardships of military life together makes the servicemen unite and mobilize. These circumstances make the military unit more cohesive, harmonious and effective, forming in it the phenomenon of "militant fraternity".

The prospect of further research we see in the search of factors that accelerate the formation of positive interpersonal relations in military units. As such factors, we highlight the ideological orientation of the personality of the trooper, the motivation for concluding a contract, as well as her personal and fighting qualities.

Key words: interpersonal relations, sociometric survey, dynamics of interpersonal relations in combat conditions.

Постановка проблеми. Поряд із системою офіційних відносин, які мають нормативне підґрунтя, у взаєминах між членами військового підрозділу формується система неофіційних стосунків, які мають емоційне підґрунтя. При цьому неофіційні стосунки зумовлюють формування і розвиток у військовому підрозділі неформальних малих груп.

Як правило, у первинних військових колективах, які нараховують 20–30 осіб, виникає декілька неформальних малих груп. Знання складу, спрямованості, емоційної взаємозалежності бійців у таких неформальних групах допомагає офіцеру цілеспрямовано організувати свою професійну діяльність з особовим складом підрозділу.

Особливості взаємин у військовому підрозділі визначаються специфікою його військової діяльності та індивідуально-психологічними характеристиками військовослужбовців, що входять до його складу. До них насамперед відноситься провідна роль формальних службових від-

носин порівняно з неформальними стосунками. При цьому у військовому підрозділі спостерігається більш глибока, детальна й однозначна регламентація офіційних відносин між військовослужбовцями порівняно з цивільним трудовим колективом.

В умовах мирного часу міжособистісні стосунки між військовослужбовцями в підрозділах формуються природно, з помірною швидкістю, проте в бойових умовах вони розвиваються в прискореному темпі. Тому й потребує подальшого дослідження проблема динаміки міжособистісних стосунків у військових підрозділах в умовах виконання ними службово-бойових завдань з підвищеним рівнем небезпеки для життя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасній соціальній психології специфіка міжособистісних стосунків досліджуються як у цивільних об'єднаннях (трудових бригадах, колективах, організаціях, підприємствах тощо) [8], так і у військових підрозділах (відділеннях, взводах, ротах, тактичних групах, бригадах, баталь-

йнах, спеціальних підрозділах тощо) [7]. У роботах військових психологів показано, що міжособистісні стосунки у військових підрозділах опосередковуються перш за все змістом їхньої військової діяльності та різноманітними функціями, які виконує особовий склад цих підрозділів як у мирних умовах [7], так і в умовах бойових дій [1;16].

У соціально-психологічній літературі надаються різні визначення сутності міжособистісних стосунків: як інтегральної системи вибіркових свідомих зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності [15]; як особливого типу відносин, що виникають усередині кожного виду суспільних відносин, а не поза ними [2]; як специфічного виду ставлення людини до людини, що надає можливість безпосереднього чи опосередкованого, одночасного чи відтермінованого особистісного ставлення у відповідь [8]; як психологічних стосунків, що ґрунтуються на взаємній готовності суб'єктів до певного типу неформальної взаємодії й спілкування та супроводжуються почуттями симпатії або антипатії [13] тощо. Ми розуміємо міжособистісні стосунки як взаємозв'язки, що суб'єктивно переживаються на емоційному рівні та об'єктивно проявляються в характері та способах взаємного впливу людей у процесі спільної діяльності та спілкування.

У сучасній військовій психології міжособистісні стосунки військовослужбовців досліджуються в таких аспектах: сутність та основні форми взаємин у військових підрозділах [10]; соціально-психологічні особливості суб'єктів взаємин у військових підрозділах [4]; прогнозування спрямованості розвитку взаємин у військових підрозділах [7]; нестатутні взаємини у військових підрозділах [11]; психологічні особливості міжособистісних стосунків жінок-військовослужбовців ЗСУ [18; 12]; психопрофілактика міжособистісних конфліктів у взаєминах та відхильної поведінки військовослужбовців у підрозділі [6]; вивчення адаптивних аспектів міжособистісних стосунків військовослужбовців у підрозділі [14]; міжособистісні стосунки у структурі групової взаємодії військовослужбовців [17]; система соціально-психологічного забезпечення функціонування військових підрозділів в умовах збройних конфліктів [16; 20]; специфіка динаміки та розвитку міжособистісних стосунків у військових підрозділах у мирних умовах та умовах бойових дій [7; 16; 20].

Метою статті є виявлення динаміки міжособистісних стосунків у військових підрозділах під час виконання ними службово-бойових завдань з підвищеним рівнем

небезпеки для життя в зоні проведення операції Об'єднаних сил (ООС).

Виклад основного матеріалу дослідження. Операція Об'єднаних сил (далі – ООС) – це комплекс військових та спеціальних організаційно-правових заходів українських силових структур у війні на Сході України. Проведення операції передбачається виконанням Закону України «Про обов'язок державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» (від 18 січня 2018 року). ООС спрямована на переформатування Антитерористичної операції (АТО) із введенням воєнного або надзвичайного стану та переданням управління АТО від Служби безпеки України (СБУ) до Об'єднаного оперативного штабу Збройних сил України (ЗСУ). Початок ООС – з 30 квітня 2018 року.

Ми провели дослідження в одному із діючих контрактних підрозділів Національної гвардії України (НГУ), який періодично в процесі тривалих відряджень на Схід України виконував та продовжує виконувати службово-бойові завдання з підвищеним рівнем небезпеки для життя в зоні проведення Операції Об'єднаних сил. Зрозуміло, що вся інформація стосовно дислокації та конкретних завдань підрозділу в зоні проведення ООС, а також прізвищ бійців підрозділу та їхніх функціональних обов'язків є конфіденційною. Тому у цій роботі не буде озвучена інформація стосовно номера частини, досліджуваного підрозділу, прізвищ командирів, військовослужбовців та іншого.

Саме тому з урахуванням принципу конфіденційності в процесі емпіричного дослідження міжособистісних стосунків військовослужбовців нами було замінено назви штатних підрозділів (взводів) у структурі роти на такі умовні позначення: перший підрозділ – це взвод під умовним позначенням «Птиці»; другий підрозділ – це взвод під умовним позначенням «Тварини»; третій підрозділ – це взвод під умовним позначенням «Риби». Відповідно, у кожному взводі («Птиць», «Тварин» та «Риб») прізвища військовослужбовців замінені на такі позначення: у взводі «Птиць» – це Лебідь, Яструб, Беркут тощо; у взводі «Тварин» – це Слон, Лама, Мавпа тощо; у взводі «Риб» – це Окунь, Плотва, Сом тощо.

До процедури дослідження був залучений 51 військовослужбовець однієї роти (на бронетранспортерах) у складі: перший взвод – 19 військовослужбовців; другий взвод – 18 військовослужбовців; третій



взвод – 14 військовослужбовців. Вказані підрозділи виконували різні службово-бойові завдання в зоні проведення ООС (охорони штабу, розвідки, участі у бойових діях на передовій лінії тощо). Ця рота періодично під час тривалих відряджень виконувала службово-бойові завдання в зоні проведення АТО, а з 30 квітня 2018 року продовжує їх виконувати в зоні проведення ООС.

У нашій роботі було застосовано різні методи дослідження міжособистісних стосунків військовослужбовців, але у цій статті ми наводимо лише ті результати, які було отримано за допомогою соціометрії як методу діагностики певних соціально-психологічних явищ у малих групах.

У сучасній військовій психології соціометричний метод посідає важливе місце серед інших дослідницьких методів під час вивчення соціально-психологічних явищ у військових підрозділах [5; 10; 20]. Соціометричне опитування застосовується для виявлення й оцінки міжособистісних стосунків у військових підрозділах на рівні емоційних переваг. У разі його застосування досліджуваному пропонують низку запитань, відповідаючи на які він здійснює послідовний вибір інших членів підрозділу, яким він надає перевагу в певних ситуаціях. За результатами виборів досліджуваних військовий психолог будує соціометричну матрицю, соціограму, розраховує соціометричні індекси.

Загалом соціометричну методикку військовий психолог може використовувати з метою: 1) діагностики у військових підрозділах міжособистісних стосунків; 2) вивчення типології соціальної поведінки військовослужбовців в умовах військового колективу; 3) оцінки соціально-психологічної сумісності членів військового підрозділу; 4) визначення індивідуального статусу членів цього підрозділу; 5) вивчення неформальних стосунків і структур у військовому колективі.

Соціометричне опитування може здійснюватися в двох варіантах: параметричному та непараметричному. Якщо параметричне опитування обмежує кількість виборів досліджуваного, то непараметричне опитування – не обмежує. У нашому дослідженні було застосовано параметричне опитування, коли досліджуваному було запропоновано зробити тільки три позитивні вибори.

У соціометричному опитуванні застосовується два види критеріїв – формальний і неформальний. У процесі нашого дослідження ми застосували два формальні критерії («З ким би Ви із Вашого підрозділу пішли у тривале службове відрядження?»; «Якщо Ваш підрозділ буде розформовано, то з ким би Ви хотіли продовжити спіль-

но служити у іншому підрозділі?») та один неформальний критерій («Кого Ви зі свого підрозділу запросили б на свій день народження?»).

На підставі соціометричного опитування розраховуються групові та персональні соціометричні індекси. При цьому групові соціометричні індекси дають чисельні характеристики цілісної соціометричної конфігурації виборів у військовому підрозділі (це індекси емоційної експансивності, психологічної взаємності та групової роз'єднаності підрозділу). Персональні соціометричні індекси дають опис індивідуальних соціально-психологічних явищ, пов'язаних з окремим військовослужбовцем як членом конкретного військового підрозділу (це індекси соціометричного статусу, емоційної експансивності та психологічної сумісності певних членів підрозділу). Під час нашого дослідження ми перш за все виявили позитивні взаємозв'язки та розраховали індекси соціометричних статусів військовослужбовців як членів певного військового підрозділу [5, с. 18].

Для з'ясування динаміки міжособистісних стосунків у військових підрозділах під час виконання ними службово-бойових завдань у зоні проведення ООС соціометричне опитування було проведено нами двічі: «до» та «після» останнього тривалого відрядження військовослужбовців у зону проведення ООС.

Переходимо до розгляду підсумкових результатів (табл. 1) дослідження динаміки кількості та складу мікрогруп, які створили військовослужбовці у військовому підрозділі (роті) за результатами соціометричного опитування, проведеного «до» та «після» останнього тривалого відрядження військовослужбовців у зону проведення ООС.

За χ^2 -критерієм Пірсона [19, с. 113–117] на 0,01 рівні значущості ми, з одного боку, не знайшли статистично значущих відмінностей між кількістю утворених мікрогруп у підрозділі «до» виїзду в зону ООС (15 мікрогруп) та «після» прибуття із зони ООС (21 мікрогрупа), а з іншого – виявили статистично значущі відмінності між кількістю осіб, які входять до складу мікрогруп у військовому підрозділі (роті) «до» виїзду в зону ООС (43 особи) та «після» прибуття із зони ООС (77 осіб).

Розглянемо підсумкові результати (табл. 2) дослідження динаміки кількості позитивних взаємних виборів військовослужбовців, які було виявлено у військових підрозділах (взводах) за результатами соціометричного опитування, проведеного «до» та «після» останнього тривалого відрядження військовослужбовців у зону проведення ООС.

У цій таблиці відображено, що кількість позитивних виборів у групі ПТИЦЬ збільшилася на 25 виборів, у групі ТВАРИН – на 86 виборів, а в групі РИБ – на 39 виборів. Загальна різниця між виборами ДО виїзду у зону ООС та ПІСЛЯ прибуття із зони ООС за трьома питаннями соціометричного тесту збільшилася у всіх групах разом на 150 виборів.

За χ^2 -критерієм Пірсона на 0,01 рівні значущості, з одного боку, ми не знайшли статистично значущих відмінностей у динаміці кількості позитивних виборів військовослужбовців «до» виїзду та «після» прибуття із зони ООС у взводі ПТИЦЬ, а з іншого боку – за вказаним критерієм виявили статистично значущі відмінності у динаміці кількості позитивних виборів військовослужбовців «до» виїзду та «після» прибуття із зони ООС у взводах ТВАРИН та РИБ, а також у динаміці загальної кількості позитивних виборів у роті.

З нашої точки зору, наведені вище дані (табл. 1, табл. 2) свідчать про те, що в бойових умовах під час виконання небезпечних службово-бойових завдань позитивні міжособистісні стосунки у підрозділах формуються в прискореному темпі. Це пов'язано з тим, що для виживання бійці вимушені активно пристосовуватися один до одного, помічати кращі якості один одного, згуртовуватися, більше довіряти один одному, що, своєю чергою, веде до поліпшення психологічного клімату у військових підрозділах та підвищення в них рівня бойового злагодження.

При цьому ми можемо констатувати (табл. 2) позитивну тенденцію у формі по-

кращення майже вдвічі міжособистісних стосунків між військовослужбовцями. Виконання тривалого бойового завдання, перенесення разом усіх труднощів армійського життя змусило військовослужбовців згуртуватися, мобілізуватися. Ці обставини зробили досліджуваний підрозділ незалежно від чину, статусу, вислуги років та сімейного стану бійців кращим та більш ефективним військовим підрозділом та сформували в ньому феномен «бойового братерства».

Переходимо до опису деяких особливостей динаміки розвитку «феномена братерства» у військових підрозділах (роті та взводах) у процесі виконання ними службово-бойових завдань у зоні проведення ООС.

Розглянемо показники, які стосуються взводу ПТИЦЬ (табл. 3), а саме: віку бійців, кількості відряджень у зону проведення ООС, а також динаміки позитивних виборів у підрозділі та індивідуального соціометричного статусу військовослужбовців за результатами соціометричного опитування «до» виїзду та «після» прибуття із зони ООС.

Проаналізуємо динаміку кількості позитивних виборів та соціометричного статусу військовослужбовців у підрозділі (взводі) ПТИЦЬ. За G-критерієм знаків [19, с. 77–87] на 0,01 рівні значущості різниця між позитивними виборами «до» виїзду та «після» прибуття із зони ООС у цьому підрозділі не є статистично значущою. За G-критерієм знаків на 0,01 рівні значущості різниця між індивідуальними соціометричними статусами «до» виїзду та «після» прибуття із зони ООС у вказаному вище підрозділі також не є статистично значущою.

Таблиця 1

Динаміка кількості та складу мікрогруп у військовому підрозділі (роті) «до» виїзду та «після» прибуття із зони ООС

ДО виїзду у зону ООС		ПІСЛЯ прибуття із зони ООС	
кількість утворених мікрогруп у підрозділі (роті)	15 мікрогруп	кількість утворених мікрогруп у підрозділі (роті)	21 мікрогрупа
кількість осіб, які входять у роті до складу утворених мікрогруп	43 особи	кількість осіб, які входять у роті до складу утворених мікрогруп	77 осіб

Таблиця 2

Динаміка кількості позитивних виборів військовослужбовців у військових підрозділах (взводах) «до» виїзду та «після» прибуття із зони ООС

Підрозділ (взвод)	ДО виїзду у зону ООС	ПІСЛЯ прибуття із зони ООС	Різниця між ДО та ПІСЛЯ
ПТИЦІ	130 виборів	155 виборів	25 виборів
ТВАРИНИ	77 виборів	163 вибори	86 виборів
РИБИ	35 виборів	74 вибори	39 виборів
Всього	242 вибори	392 вибори	150 виборів



Таблиця 3

**Динаміка кількості позитивних виборів та соціометричного статусу
військовослужбовців у підрозділі (взводі) ПТИЦЬ «до» виїзду
та «після» прибуття із зони ООС**

№	Шифр бійця	Вік	К-ть відряджень у зону ООС	ДО виїзду в зону ООС		ПІСЛЯ прибуття із зони ООС		Різниця між виборами ДО та ПІСЛЯ	
				К-ть	Індекс	К-ть	Індекс	+	-
1	Буревісник	24	1	0	0	1	0,01	+1	
2	Пелікан	35	4	10	0,17	13	0,23	+3	
3	Баклан	20	4	0	0	5	0,07	+5	
4	Жайворонок	26	5	3	0,04	6	0,09	+3	
5	Лелека	33	3	13	0,23	16	0,29	+3	
6	Ворона	28	4	0	0	1	0,01	+1	
7	Дрізд	30	4	15	0,27	16	0,29	+1	
8	Лебідь	32	7	13	0,23	9	0,15		-4
9	Яструб	21	4	10	0,17	7	0,11		-3
10	Беркут	31	4	8	0,13	9	0,15	+1	
11	Перепілка	21	1	0	0	2	0,02	+2	
12	Фазан	25	1	0	0	3	0,03	+3	
13	Журавель	30	4	14	0,25	13	0,23		-1
14	Чайка	25	3	7	0,11	11	0,19	+4	
15	Фламінго	20	1	0	0	2	0,02	+2	
16	Голуб	37	5	20	0,37	10	0,17		-10
17	Горобець	25	5	8	0,13	11	0,19	+3	
18	Сорока	22	1	4	0,05	7	0,11	+3	
19	Синиця	31	3	5	0,07	8	0,13	+3	

Таблиця 4

**Динаміка кількості позитивних виборів та соціометричного статусу
військовослужбовців у підрозділі (взводі) ТВАРИН «до» виїзду
а «після» прибуття із зони ООС**

№	Шифр бійця	Вік	К-ть відряджень у зону ООС	ДО виїзду в зону ООС		ПІСЛЯ прибуття із зони ООС		Різниця між виборами ДО та ПІСЛЯ	
				К-ть	Індекс	К-ть	Індекс	+	-
1	Слон	22	3	1	0,01	0	0		-1
2	Пес	24	4	3	0,03	9	0,15	+6	
3	Буйвол	22	4	9	0,15	9	0,15		
4	Верб-люд	37	4	4	0,05	18	0,33	+14	
5	Лама	27	2	4	0,05	12	0,21	+8	
6	Заєць	34	2	12	0,21	4	0,05		-8
7	Бегемот	24	3	4	0,05	6	0,09	+2	
8	Єнот	23	4	2	0,03	2	0,02		
9	Мавпа	29	3	4	0,05	10	0,17	+6	
10	Тигр	20	1	0	0	1	0,01	+1	
11	Олень	31	3	8	0,13	21	0,39	+13	
12	Ящірка	32	3	5	0,07	16	0,29	+11	
13	Пантера	33	4	9	0,15	16	0,29	+5	
14	Рись	34	4	6	0,09	13	0,23	+8	
15	Баран	27	2	3	0,03	0	0		-3
16	Лев	24	4	0	0	7	0,11	+7	
17	Ягуар	37	2	1	0,01	4	0,05	+3	
18	Зебра	38	4	2	0,02	15	0,27	+13	

Таблица 5

**Динаміка кількості позитивних виборів та соціометричного статусу
військовослужбовців у підрозділі (взводі) РИБ «до» виїзду
та «після» прибуття із зони ООС**

№	Шифр бійця	Вік	К-ть Відряджень у зону ООС	ДО виїзду в зону ООС		ПІСЛЯ прибуття із зони ООС		Різниця між виборами ДО та ПІСЛЯ	
				К-ть	Індекс	К-ть	Індекс	+	-
1	Карась	42	2	4	0,05	0	0		-4
2	Ляц	25	4	0	0	2	0,02	+2	
3	Окунь	38	2	0	0	3	0,03	+3	
4	Плотва	31	5	4	0,05	12	0,21	+8	
5	Сом	25	3	1	0,01	9	0,15	+8	
6	Судак	40	4	1	0,01	3	0,03	+2	
7	Форель	29	4	2	0,02	1	0,01		-1
8	Щука	21	2	0	0	6	0,09	+6	
9	Карп	20	1	0	0	5	0,07	+5	
10	Харіус	29	3	1	0,01	5	0,07	+4	
11	Минь	37	2	6	0,09	2	0,02		-4
12	В'язь	33	2	7	0,11	18	0,33	+11	
13	В'юн	29	3	8	0,13	5	0,07		-3
14	Єлець	31	3	1	0,01	3	0,03	+2	

Переходимо до розгляду показників, які стосуються взводу ТВАРИН (табл. 4), а саме: віку бійців, кількості відряджень у зону проведення ООС, а також динаміки позитивних виборів у підрозділі та індивідуального соціометричного статусу військовослужбовців за результатами соціометричного опитування «до» виїзду та «після» прибуття із зони ООС.

Проведемо аналіз динаміки кількості позитивних виборів та соціометричного статусу військовослужбовців у підрозділі (взводі) ТВАРИН. За G-критерієм знаків на 0,01 рівні значущості різниця між позитивними виборами «до» виїзду та «після» прибуття із зони ООС у цьому підрозділі є статистично значущою. За G-критерієм знаків на 0,01 рівні значущості різниця між індивідуальними соціометричними статусами «до» виїзду та «після» прибуття із зони ООС у вказаному вище підрозділі також є статистично значущою.

Розглянемо показники, які стосуються взводу РИБ (табл. 5), а саме: віку бійців, кількості відряджень у зону проведення ООС, а також динаміки позитивних виборів у підрозділі та індивідуального соціометричного статусу військовослужбовців за результатами соціометричного опитування «до» виїзду та «після» прибуття із зони ООС.

Проаналізуємо динаміку кількості позитивних виборів та соціометричного статусу військовослужбовців у підрозділі (взводі) РИБ. За G-критерієм знаків на 0,01 рівні

значущості різниця між позитивними виборами «до» виїзду та «після» прибуття із зони ООС у цьому підрозділі є статистично значущою. За G-критерієм знаків на 0,01 рівні значущості різниця між індивідуальними соціометричними статусами «до» виїзду та «після» прибуття із зони ООС у вказаному вище підрозділі також є статистично значущою.

Проведемо статистичний аналіз динаміки кількості позитивних виборів та соціометричного статусу військовослужбовців у всіх трьох підрозділах (ПТИЦЬ, ТВАРИН, РИБ). За G-критерієм знаків на 0,01 рівні значущості різниця між позитивними виборами «до» виїзду та «після» прибуття із зони ООС у цих підрозділах є статистично значущою. За G-критерієм знаків на 0,01 рівні значущості різниця між індивідуальними соціометричними статусами «до» виїзду та «після» прибуття із зони ООС у вказаних вище підрозділах також є статистично значущою.

Таким чином, розвиток «феномена братерства» у військових підрозділах (роті та взводах) у процесі виконання ними службово-бойових завдань у зоні проведення ООС проявився як у формі зростання на статистично значущому рівні позитивних виборів, так і у формі зростання на статистично значущому рівні індивідуальних соціометричних статусів військовослужбовців.

Переходимо до розгляду показників динаміки середніх значень (табл. 6) позитивних виборів та індивідуального



Таблиця 6

Динаміка середніх значень позитивних виборів та соціометричного статусу військовослужбовців залежно від кількості відряджень у зону проведення ООС

Підрозділ (взвод)	1–2 відрядження в зону ООС				3–5 відряджень у зону ООС			
	ДО		ПІСЛЯ		ДО		ПІСЛЯ	
	вибір	статус	вибір	статус	вибір	статус	вибір	статус
ПТИЦІ	0,8	0,01	3,0	0,04	9,15	0,43	9,93	0,16
ТВАРИНИ	4,0	0,06	4,2	0,06	4,38	0,05	10,92	0,19
РИБИ	1,0	0,01	6,33	0,09	2,25	0,01	5,0	0,07
Середнє	1,93	0,02	4,51	0,06	5,26	0,16	8,61	0,14

соціометричного статусу військовослужбовців у підрозділах (взводах) залежно від кількості відряджень у зону проведення ООС.

У процесі аналізу динаміки позитивних виборів та індивідуального соціометричного статусу у військовослужбовців з 1–2 відрядженнями у зону ООС ми виявили таке: 1) у всіх трьох підрозділах (ПТИЦЬ, ТВАРИН, РИБ) за G-критерієм знаків на 0,01 рівні значущості різниця між позитивними виборами «до» виїзду та «після» прибуття із зони ООС є статистично значущою; 2) у всіх трьох підрозділах (ПТИЦЬ, ТВАРИН, РИБ) за G-критерієм знаків на 0,01 рівні значущості різниця між індивідуальними соціометричними статусами «до» виїзду та «після» прибуття із зони ООС також є статистично значущою.

Аналізуючи динаміку позитивних виборів та індивідуального соціометричного статусу у військовослужбовців із 3–5 відрядженнями у зону ООС, ми виявили таке: 1) у всіх трьох підрозділах (ПТИЦЬ, ТВАРИН, РИБ) за G-критерієм знаків на 0,01 рівні значущості різниця між позитивними виборами «до» виїзду та «після» прибуття із зони ООС є статистично значущою; 2) у всіх трьох підрозділах (ПТИЦЬ, ТВАРИН, РИБ) за G-критерієм знаків на 0,01 рівні значущості різниця між індивідуальними соціометричними статусами «до» виїзду та «після» прибуття із зони ООС також є статистично значущою.

Порівнюючи динаміку позитивних виборів та індивідуального соціометричного статусу, з одного боку, у військовослужбовців з 1–2 відрядженнями, а з іншого – у військовослужбовців з 3–5 відрядженнями у зону ООС, ми виявили таке: 1) ДО виїзду в зону проведення ООС у всіх трьох підрозділах (ПТИЦЬ, ТВАРИН, РИБ) за U-критерієм Манна-Уїтні [19, с. 49–54] на 0,01 рівні значущості спостерігається статистично значуща різниця між позитивними виборами та індивідуальними соціометричними статусами; 2) ПІСЛЯ прибуття із

зони ООС у всіх трьох підрозділах (ПТИЦЬ, ТВАРИН, РИБ) за U-критерієм Манна-Уїтні на 0,01 рівні значущості вже не спостерігається статистично значущої різниці між позитивними виборами та індивідуальними соціометричними статусами.

Наведені вище результати чітко свідчать про те, що зростання індивідуального соціометричного статусу військовослужбовця залежить від кількості та якості виконаних бойових завдань у зоні бойових дій.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, проведене дослідження дає змогу зробити такі висновки. Під час виконання небезпечних службово-бойових завдань позитивні міжособистісні стосунки у військових підрозділах формуються в прискореному темпі, що веде до суттєвого поліпшення психологічного клімату у підрозділах та підвищення рівня їхнього бойового злагодження.

Розвиток «феномена братерства» у військових підрозділах (роті та взводах) у процесі виконання ними службово-бойових завдань у зоні проведення ООС проявився як у формі зростання на статистично значущому рівні позитивних виборів, так і у формі зростання на статистично значущому рівні індивідуальних соціометричних статусів військовослужбовців.

У досліджуваному підрозділі суттєве зростання та стабілізація кількості позитивних соціометричних виборів та індивідуальних соціометричних статусів спостерігалося лише після третього відрядження бійців у зону проведення ООС. Це свідчить про те, що свій особистий статус у військовому підрозділі, який бере участь у реальних бойових діях, боєць завойовує головним чином шляхом якісного виконання свого військового обов'язку та завдяки особистим бойовим якостям, які він демонструє в умовах реальної загрози його життю та здоров'ю.

Наведене вище дає змогу підсумувати, що динаміка розвитку міжособистісних сто-

сунків у військових підрозділах опосередковується цінностями, цілями та змістом військової діяльності. Виконання тривалого бойового завдання, перенесення разом усіх труднощів армійського життя змушує військовослужбовців згуртуватися, мобілізуватися. Ці обставини й роблять військовий підрозділ незалежно від чину, статусу, вислуги років та сімейного положення бійців більш кращим та ефективним і формують у ньому феномен «бойового братерства».

Перспективу подальших досліджень ми вбачаємо в пошуку чинників, які прискорюють формування позитивних міжособистісних відносин у військових частинах. Такими чинниками ми розглядаємо ідеологічну спрямованість особистості бійця, мотивацію укладання ним контракту, а також його особистісні та бойові якості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алещенко В.І. Наука, затребувана у військах: становлення, стан, проблеми й перспективи розвитку військової психології. *Наука і оборона*. 2005. № 3. С. 34–37.
2. Андреева М.А. Социальная психология : учебник для высших учебных заведений. 5-е изд., испр. и доп. Москва : Аспект Пресс, 2009. 363 с.
3. Ануфриева Н.М., Зелінська Т.М., Єрмакова Н.О. Социальная психология : навчальний посібник. Київ : Каравела, 2016. 370 с.
4. Анцупов А.Я., Бондаренко В.Н., Буянов В.И. Военная психология и педагогика : учебное пособие. Москва : Совершенство, 1998. 384 с.
5. Балашова С.П., Васильев С.П., Дубровинский Г.Р. Практичний курс військової психології : навчальний посібник. Частина 2. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2013. 172 с.
6. Дудин С.И. Психодиагностика предрасположенности к аффективным реакциям у военнослужащих. *Информационно-методический сборник ЦВСППИ МО РФ*. 1993. № 1. С. 42–48.
7. Караяни А.Г., Сыромятников И.В. Прикладная военная психология. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 480 с.
8. Коломинский Я.Л. Социальная психология взаимоотношений в малых группах : учебное пособие. Москва : АСТ, 2010. 446 с.
9. Колосович О.С. Психологічні особливості службової взаємодії офіцера з неформальними лідерами в звичайних та особливих умовах виконання підрозділом основних завдань. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2014. Вип. 16. С. 100–109.
10. Корчемный П.А. Военная психология: методология, теория, практика. Москва : Воениздат, 2010. 340 с.
11. Криворучко П.П., Степанченко В.І. Порадник військовому психологу. Київ : ВП НАОУ, 2002. 89 с.
12. Кучмеев О.О. Результаты дослідження психологічних особливостей міжособистісних стосунків жінок-військовослужбовців ЗСУ. *Наука і освіта*. 2009. № 1/2. С. 78–83.
13. Межличностные отношения. Психология личности : словарь-справочник / под ред. П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. Киев : Рута, 2001. 320 с.
14. Макаревич О.П. Психологічна підготовка особистості до поведінки в складних ситуаціях : монографія. Харків : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. 268 с.
15. Мясищев В.Н. Психология отношений. Избранные психологические труды. Москва ; Воронеж : НПО МОДЭК, 1995. 356 с.
16. Наконечный В.Д., Клименко В.С., Копаниця Н.І. Досвід організації психологічної роботи під час ведення збройних конфліктів, підготовки та виконання миротворчих завдань : збірник інформаційно-аналітичних матеріалів. Київ : Соціально-психологічний центр ЗСУ, 2013. 56 с.
17. Пустовий О.М. Соціально-психологічні чинники групової взаємодії військовослужбовців: теоретична модель. *Актуальні проблеми психології*. Т. 1. Вип. 47. С. 108–111.
18. Романова К.В. Мужчина и женщина: психология служебных отношений. Москва : Рипол Классик, 2001. 383 с.
19. Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии. Санкт-Петербург : ООО «Речь», 2000. 350 с.
20. Стасюк В.В. Система соціально-психологічного забезпечення функціонування військових підрозділів в умовах збройних конфліктів : монографія. Київ : НАОУ, 2005. 322 с.